

IMOLAY LENKEY István

Tompa Mihály és Arany János barátsága

2017-ben több fontos évfordulóra is emlékezhetünk. Ezek közül csak néhányat említek meg emlékeztetőül. 500 évvel ezelőtt indult útjára a reformáció, Csiky Gergely 175, Hamvas Béla 120, Szabó Magda 100 éve született, Áprily Lajos 50 és Kodály Zoltán is 50 éve halt meg. Nekünk most mégis Arany János és Tompa Mihály születésének 200. évfordulója áll az érdeklődésünk középpontjában. Arany János és Tompa Mihály egy életen át szoros kapcsolatban álltak egymással. A szabadságharc leverése után, az önkényuralmi korszakban a haza, a nép, az irodalom sorskérdései mellett családi örömeik és problémáik is összekötötték a két érzékeny lelkületű költőt és embert. Amint fennmaradt levelezésükből nyomon tudjuk követni, olyan barátság kötődött közöttük, amely egész életükben aggódó, egymásra figyelő szeretettel kapcsolta őket össze.

A két jó barát egy évben, néhány hónap különbséggel látta meg a napvilágot hazánk két végpontján: Nagyszalontán és Rimaszombatban. Ennek ellenére volt egy közös eszmei és szellemi szál, ami összekötötte és ma is összeköti őket. Ez a népies lírai indíttatás, amely elvezette költészetüket a Bajza–Vörösmarty vonaltól az új irodalmi ízlés világába. Mindketten eredeti és önálló tényezőként lettek hidak a régi és új irodalmi ízlés között, és lettek az újnak felvirágoztatói. E kettő kötötte össze őket egy életre szóló barátságban, még akkor is, ha emberi habitusuk, műveltségük és temperamentumuk távol állt egymástól.

Tompa Mihály sárospataki diákként egész életét meghatározó kapcsolatokra, barátokra tett szert. A hazai irodalmi élettel többnyire a rövid pesti tartózkodásai és levelezés révén került kapcsolatba. Akkoriban sem találkozhatott mindenkivel személyesen, így Arany Jánossal sem. Petőfi volt az összekötő Arany és Tompa között.

Arany János és Tompa Mihály barátságának útját kettejük levelezéséből tudjuk rekonstruálni. Tompa általában nem őrizte meg a leveleket. Kivéve azon kevesekét, akiket leginkább becsült és szeretett. Ilyen volt elsősorban Arany János. Arany és Tompa barátsága – amint a levélváltásokból kiderül, rövid időt leszámítva – folyamatos volt egészen Tompa haláláig.

Kettejük találkozása, ha nem is személyesen, de már 1847-ben a Kisfaludy Társaság pályázatán megtörtént, majd az 1852-es nagykőrösi látogatáskor elmélyült és tartott 1868. júniusáig, illetve 'Soldos Emíliaával tovább is.

Arany és Tompa gazdag levelezéséből az elveszett leveleket is figyelembe véve nem lehet megállapítani, hogy melyikük volt a kezdeményező. Csak az derül ki, hogy Arany Petőfivel együtt 1847. június 6-8 között küldött levelet Tompa Mihálynak, aki Bejéről június 14-én válaszolt. Ebben a levélben mutatkozott be: „Én református pap vagyok, csendes és zajtalan életem folyama, nincs semmi fény, máz és ragyogvány állomásomon...”

Érdeemes összevetni e sorokat a *Levél Pogány Karolinához* című verses levél soraival: „Hol a szép Gömör halmos képet ölt, / Csendes magányban él hű tisztelőd! / Lant és biblia, e két szent barát / Karján ringatja boldogan magát, / Az én pályám, szép, ámbár nem ragyog, / Én az egyszerű nép őre vagyok! / Enyém jó- és balsorsának fele, / Örülök, sírok részvevőn vele. (...)”

A fent említett válaszevélben szól a *Toldiról* is: „Örömmel hallgattam a Toldy-ról hírt is, magát még ő Miklósságát nem láttam, még is igen igen örülök neki...”

Levelezésük első korszakában ismereteink szerint 15-20 levélváltás történt. 1852-ben a házkutatáskor Arany leveleit is elvitték több más irattal együtt. A lefoglalt leveleket Tompa nem kapta vissza.

Tompa Mihályt Arany János kezdetben mint Petőfi barátját érezte közel magához. Így írt Petőfinek: „Ó mond meg nevemmel, ha fölkeres Tompa: mily igen szeretlek Téged s őt is veled.” E sorokból az tűnik ki, hogy Arany János eljegyezte életét két legjobb barátjával, Petőfivel és Tompával. Amikor azonban Petőfi és Tompa kapcsolata romlani kezdett vagy talán meg is romlott, akkor egy időre eltávolodtak egymástól. Tompa 1848 májusában Arany levelére Graefenbergből nem válaszolt és csend állt be közöttük.

Arany Jánosra a szabadságharc bukása, Petőfi Sándor halála nyomasztóan hatott és kereste a megmaradt „harmadikkal” a kapcsolatot. Levéllel kereste meg Tompát 1850 májusában és békülést kínált fel neki: „kik maradtunk, csatlakozzunk szorosán egymáshoz” – írta. Tompa június 12-én így válaszolt: „barátod voltam, mint vagyok s óhajtok az maradni”. E levélváltással vette kezdetét az elmélyülő őszinte barátság. Ettől kezdve Arany János legközelebbi barátjaként és pályatársaként tartotta számon Tompa Mihályt.

Még mindig nem találkoztak személyesen. Tompa sokáig készülődött a nagykőrösi utazásra. Szemere Miklósnak 1852. január 7-én azt írta: „Aranyt készülök meglátogatni, ha időm és pénzem lesz a télen. Szeretnék már szeme közé nézni ennek az embernek, ki hogy nagy költő, az bizonyos.” Nehezen vette tudomásul a találkozás elmaradását, s ezért írta Aranynak: „hát nem nagy bosszúság-e, hogy mi még nem láttuk egymást.” Arany válaszevélében is szinte kizártnak tartja, hogy ne találkozzanak, amikor így ír: „Nem teszem fel az Istenről, hogy egymást láthatásunkat ellenezné”.

A látogatás késik, a tervezgetés folyik. 1851. december 9-én kelt levelében Tompa így írt Aranynak: „Mikor megyek pedig a világért sem mondom meg! Majd elmegyek én inkognitó, beszállok hozzád és szállást kérek, mint idegen, nem vallom ki, hogy kivagyok, ha rám ömszsz jól van, ha nem ... majd meglátom akkor mit csinállok ...”

Végre összejött a nagykőrösi látogatás, 1852. február 20–23. között. Erről Tompa így számolt be Szemere Miklósnak 1852. április végén:

„Legjobban töltöttem az időt Aranyéknál, Szász Károly, Mentovich szinte ott vannak. Furcsa volt a találkozásunk! de persze ezt élőszóval kellene elmondanom, így nem ér semmit! Bementem hozzá, nota bene, előre megírtam, hogy májusnál előbb nem megyek, vagy tán akkor sem mert beteg vagyok – tehát nem várt, sohasem láttuk egymást. Bementem, köszöntem illedelmesem és traktáltam őt per tekintetes úr mondván: hogy én egy átutazó fehérmegeyi közbirtokos vagyok, itt étetek, óhajtottam látni, mint költőt stb. Hideg szívességgel leültetett. Előhoztam, hogy annyival inkább örülök a szerencsének, mert fiatalabb koromban kivált én is gyakoroltam a poézist, persze csak álnév alatt. Erre keveset szólt, mondván aztán, hogy egy rakás vers most is van nálam, ha nem restellné igen szeretném felolvasni; erre igen különös képet csinált, – aztán mondván, hogy a legújabb vállalatokban is részt vettem. Remény, Phönix, Album stb. de ott is álnév alatt, erre figyelmesebb kezdett lenni, aztán mondtam, hogy remélem mikép álnevem nem került el figyelmét, erre ő azt mondta, ő is reméli, akkor

végre megkérdezte mi volt az az álnév? én rögtön hangosan feleltem, felugorván elébb a szék-ről: Tompa Mihály! a többit nem írom le, mert nem lehet, hidd el ez a tréfa igen derék volt! Nagyon becsületes, szelíd ember ez az Arany!”

Arany János sógorának, Ercsey Dánielnek 1852. február 28-án Tompa látogatásáról a következőket írta: „Nagyobb újság ennél az, hogy Tompa kivel mind tudod öt év óta levelezek, valahára meglátogatott. Pénteken, folyó hó 20-án állított be hozzám, inkognitó, de én rögtön gyanúba vettem s így kénytelen volt elnevetni magát. 23-a délutánig mulatott nálam. Remek fiú, kit nemcsak becsülni de szeretni kell. Ha munkáit olvasva azt hinnéd, hogy valami melankolikus ember, igen csalatkoznál: örökké röhögtetett bennünket élceivel, és anekdotáival. Megígértem neki, hogy nyári szünnapok alatt meglátogatom Gömörben, ami tekintve, hogy Szolnokig vasút, azontúl majdnem Miskolcig gőzhajó van, nem olyan lehetetlenség, hogy néhány pengőforintnyi áldozattal lehetővé ne válhatna. Ő viszont ígérte, hogy ezentúl nem vár öt évet, újabb látogatásra.”

Szász Károly is nagykőrösi tanár volt ekkor és menyasszonyának, Idunának 1852. február 27-én írt levelében a következőket írta: „A múlt héten igen kedves és örömteljes meglepetés ért, Tompa Mihály, az én kedves Tompám meglátogatott. Ő Arany Jánost eddig személyesen soha se látta, és már régóta leveleztek ... Arany is, én is levelünkben kértük, hogy már most Kőrösön együtt lévén, kerekedjék fel és látogasson meg ... Ő ezt válaszolta, majd a nyáron eljő. Képzeld meglepetésünket, amikor egyszer csak beállított. Egyenesen Aranyhoz ment, ki őt nem ismervén, meg akarta tréfálni, azt mondván, hogy Dunántúlról utazik Pestre s míg lovai étetnek, kívánt vele megismerkedni. De Arany mindjárt sejteni kezdte a tréfát s futtatott utánam, míg én megérkeztem volna, addig már felfedte magát Tompa s aztán vígan voltunk. Három nap mulatott nálunk s ennél jobb napokat még nem töltöttünk Kőrös városában.”

Három beszámoló, három tudósítás ugyanarról az eseményről, de mindegyik arról az örömről beszél, hogy hosszú várakozás után Arany és Tompa egymásra találtak s lettek „lelkemnek híven s végig szeretet barátja” – amint Tompa írta Aranyhoz küldött utolsó levelében.

Tompa Mihály 1854-ben hetekig várta Arany Jánost, aki végre 1855 augusztusában családjával érkezett és hat hetet töltöttek Hanván. Arany László visszaemlékezése szerint ez idő alatt „különösen felvidították egymást.” Meglátogatták Léway Józsefet már megérkezésükkor Miskolcon. Erről Léway naplójában azt olvashatjuk: „Miskolcra jöttöm után csakhamar meglátogatott engem Arany János is, azaz csak betért hozzám Tompához utaztában az iskolai aratási szünetében. Egy estét velünk, tanárokkal töltött s másnap reggel folytatta útját. Én is elkísértem s bevittem Szent-Péteren szüleimhez egy pillanatra. Szérünkön éppen csépléssel foglalkoztak s apám a maga egyszerű nyári öltözetében ott járt körülöttük. Arany félig örvendve, félig sóhajtván mondta: „az én apám is éppen ilyen volt egykor!”

Aranyék Hanváról sok kirándulást tettek. A kolerajárvány miatt nem látogatták meg Murány várát, de kisebb-nagyobb kirándulásokat tettek a szép Sajó-völgy vidékén. Meglátogatták Szemere Miklóst Lasztocon, az aggteleki barlangot. Voltak Sárospatakon, ahol a tanuló ifúság szerenáddal tisztelte meg a két költőt. Erről tanuskodik a Rákóczi utca 5. szám alatti házon lévő emléktábla. Voltak az ózdi vasgyárban, széki pusztán Recsky Benedeknél. Széphalmon Kazinczy Ferenc sírjánál. Szaláncon a várromnál, Borsiban, Sajókázán Vadnai Boldizsárnál, és Bánfalván Kazinczy Gábornál.

Személyes ismeretség és sok szép kedves emlék mélyítette el köztük és családjaik között a barátságot, az egymás iránti szeretetet. Arany János így írt akkoriban Tompához: „Mennyivel

több köt most bennünket hozzátok, mint azelőtt. Egyik emlék a másik után éled föl lelkünkben: egy szó, egy tréfa, kaland, mennyi kedves emlék.”

Tompáék 1856-ban újra hívták Aranyékat, de a látogatásra nem került sor. 1858-ban is hívták és várták egymást. „Hát ti is azon öncsalásban éltek, amiben mi? Hogy éppen úgy voltunk az egész szünidő alatt. Tompa nem ír, bizonyosan jönnek. – Én meg álmodtam az éjjel ... csörög a szarka, Tompáék itt lesznek.”

Arany János gazdag levelezéséből az is kiderül, hogy milyen személyes kapcsolatok fűzték hazája egyes tájaihoz, az ott élő barátaihoz. Élete derekán jutott el a felső-magyarországi tájakra: Abaújba, Borsodba, Gömörbe, Zemplénbe. Azok, akikkel itt találkozott mély benyomást tettek rá. És amint már említettük, a Tompáékkal kötött barátság életre szólónak bizonyult.

E két ember barátsága több szempontból is értékelhető. Emberi tekintetben levelezésük az egymás iránti hűséges ragaszkodásnak nemcsak megható bizonyítéka, hanem minden kor emberének például is szolgálhat. Mindketten nagy figyelemmel kísérték egymás életének minden rezdülését, örömét, fájdalmát egyaránt. Arany János minden jó és rossz hírére először Tompa Mihállyal közölte: írt Juliska színészi sikereiről a Kisfaludy Károly *Csalódások* című vígjátékában. Írt a 19 éves korában elhunyt kedves tanítványáról, Tisza Domokosról. 1857-ben megrendítő családi tragédia érte Tompáékat. Meghalt Géza fiuk. Ekkor így írt Tompa Aranyra: „bár férfi vagyok, majd megtébolyt a fájdalom.” Arany Juliska haláláról küldött értesítést. E hírre Tompa így reagált: „Megrendült a lelkünk.” Tompa erőt akart venni a szenvedéseiben, hogy barátját vigasztalja.

A betegségektől gyötört, szenvedő Tompa Mihály sorsát feszült figyelemmel kísérték barátai. Különösen Arany János, Kazinczy Gábor, Lévy József, Szemere Miklós. Mindent megtettek azért, hogy kiragadják mély bánatából. Egy-egy baráti összejöveteleken Lévynek, Kazinczynak, Szemerének sikerült is felvidámitani, mégis azt kell mondanunk, hogy talán a hű, a leghűségesebb barátnak, Arany Jánosnak sikerült a legjobban „a semmittevés lelket ölő tépelődéséből kiragadni és munkára bírnia.” Arany saját tapasztalataival ösztönözte munkára, tevékenységre s így igyekezett alkotói szellemének új irányt adni. Szerette volna, ha az irodalom újra visszanyerhetné. Szinte védő géniusként lebegett felette.

Barátságuk irodalmi szempontból talán nem is jelentős. Mégis e kapcsolatnak köszönhetjük, hogy a *Toldi*-trilógia ma a miénk lehet. Arany János Tompa Mihály néhány elbeszélő költeményének formái kialakításában hatott. Ezzel gazdagította az utókort, s tett gazdagabbá bennünket.

Tompa Mihály 1865-ben találkozott utoljára Arany Jánossal Pesten. E találkozásról Arany László visszaemlékezésében így számol be: „Arany nál volt szállva, ott töltött néhány napot. Alakja, ereje csak kevésbé látszott megtörtnek, s ha bajait feledte, régi pompás adomázó kedve is vissza-visszatért és hamiskás mosolya gyakran megjelent bajuszkája végén.”

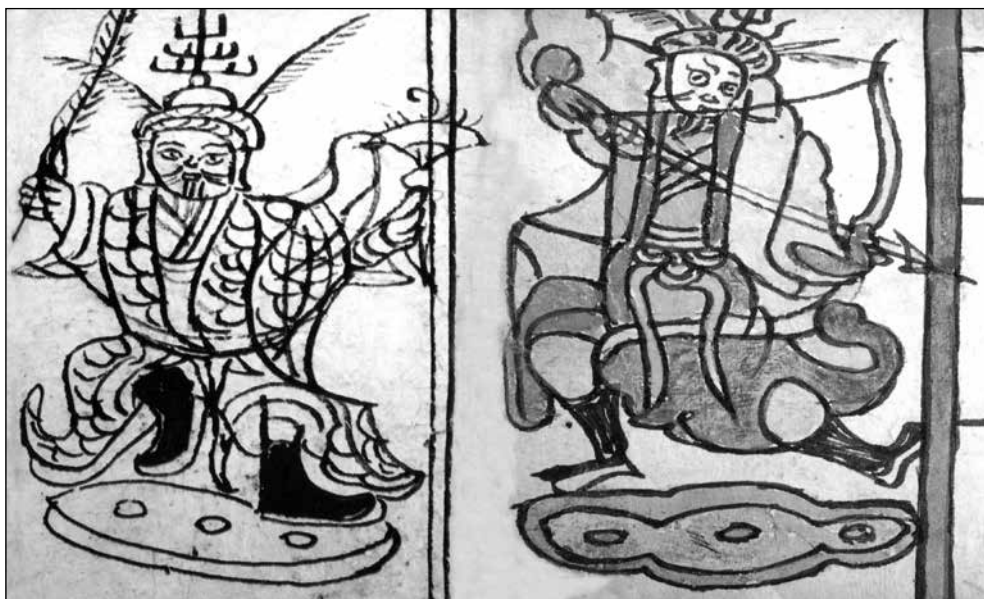
Tompa Mihály az Arany család hanvai látogatása, az együtt töltött szép napok és kirándulások után még 13 évet élt. Leghűségesebb barátja 27 évig emlékezhetett vissza a Felső-magyarország nyújtotta élményekre.

Ma, Tompa Mihály lelkipásztor-költő emléke előtt tisztelgünk. Életének és munkásságának megítélésében, méltánylásában, elfogadásában vagy éppen elutasításában mindig a politikai felhangok játszották a meghatározó szerepet. Mi tudjuk és valljuk, hogy a lelkipásztor-költő az egyik legmagyarabb egyéniség – Arany János és Petőfi Sándor mellett – és tudjuk, hogy az ő sorsa az egyik legtragikusabb sors a Kárpát-medence térségében. Mindezek ismeretében érezzük magunkat felelősnek azért, hogy emléke, emlékezete az elkövetkező nemzedékek életének is meghatározója legyen. Ezért fáradozunk azon, hogy jelenlétének

tudatát ébren tartjuk: elsősorban hazánk északkeleti végein, de nem utolsó sorban széles e hazában. Mert Arany Jánossal a leghűségesebb baráttal együtt az elnyomatás nehéz éveiben lámpásként világítottak a következő nemzedékek előtt.

(Elhangzott 2017. március 25-én a Sárospataki Református Teológiai Akadémia Imatermében, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia és a Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület által Tompa Mihály születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett emlékév megnyitó ünnepségén. Olvasóink figyelmébe ajánljuk a szerzőnek a Polcra való rovatunkban ismertetett Tompa-bibliográfiáját is.)

Naxi képírás